

[B] **EEN DRIEVOUDIGE ONTWENNINGSKUUUR.
“OPZICHTIGE STILTE” VAN LEONARD NOLENS**

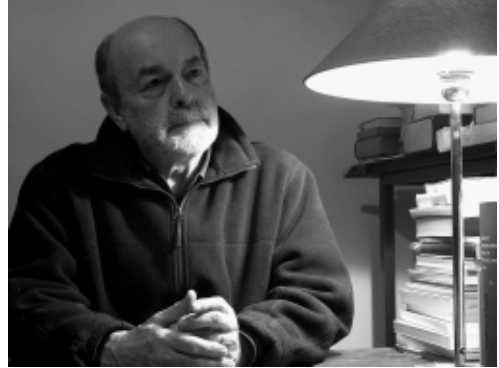
Over Jeanne Reyneke-van Stuwe wordt wel verteld dat zij Willem Kloos, met wie zij getrouwd was, zowel van de drank als van de poëzie had afgeholpen. De dichter Ed Hoornik, die in concentratiekamp Dachau geïnterneerd was geweest, heeft ooit gezegd dat hij niet in analyse wilde, omdat hij bang was het kamp niet alleen als trauma kwijt te raken, maar ook als inspiratiebron, zodat hij zijn dichterschap wel kon vergeten.

Dit schrikbeeld van menig kunstenaar, dat hem met de demon ook de engel wordt ontnomen, doemt ook op in de nieuwe dichtbundel van Leonard Nolens, *Opzichtige stilte*. Hierin staat het verblijf centraal van een dichter, een notoire eenling, in een ontwenningskliniek. Van zijn lotgenoten, verslaafd aan fles of spuit, gewelddadig dan wel zelfdestructief, “een doelgroep van losgeslagen figuren”, kan hij zich onmogelijk isoleren. “Uitersten maken solisten als wij solidair”, heet het in het ene gedicht, in het andere: “Wij gaan hier groepsgewijs alleen van hand tot hand” en in een derde: “Wij sloffen de gang op en worden als kleinvee bijeen/ gedreven in de galmende kraal van de reffer.”

Zijn aankomst in deze groep, beschreven in het allereerste gedicht, is zoiets als een groteske geboorte. Het gedicht valt met de deur in huis: “De spang. Zo klinkt de lunchende zaal/ op de derde verdieping, ik heb het gehaald.” De man, die “levenslang bang bang bang voor de groep” is geweest, stapt aan de hand van zijn oudste zoon de lift uit, ruikt soeplucht, voelt zich bekeken en besproken, hoort boven alles uit geluid van reclameblokken. En dan staat bovendien zijn naam fout op een vodge karton.

Als dit al een geboorte is, dan een negatieve geboorte: iemand loopt in de val. Die val klapt direct dicht met “spang”, een woord dat ik, anders dan de overige woorden, hooguit indirect in verband kan brengen met de concrete situatie in dit gedicht. “Spang” betekent “gesp”, of “nietje”, iets waarmee iets anders wordt afgesloten. Aan het begin van een bundel met de titel *Opzichtige stilte* klinkt het allereerst als een knal van een metafoor (*vang*).

De situatie wordt in veelal terloopse vermeldingen, verspreid over de gedichten, verder

Leonard Nolens.

geconcretiseerd: de derde verdieping van een kliniek waar ook zwaardere psychiatrische gevallen worden behandeld, Stuivenberg (de naam van een bekende kliniek in Antwerpen), een periode van drie maanden, enzovoort. Probleem van de dichter: drank. Behandelingen: individueel, groepsgewijs, onderzoeken, therapieën, tot en met schrijf- en schreeuwtherapie (“niets dan opzichtige stilte”, volgens de dichter). Nolens hoeft niet zelf deze behandeling te hebben ondergaan om verblijf en behandeling in al zijn concrete beklemming te verbeelden – ook Dante kon de hel beschrijven zonder die te hebben bezocht. Meer nog dan het verhaal van een specifiek geval is het dat van elke ontwenningskuur.

De hel van Nolens is er een van psychisch ongemak en verstikkende discipline, van lawaai en zwijgzaamheid, van vrees voor en verlangen naar de buitenwereld. Zelfs ’s nachts wordt men er niet met rust gelaten:

Drie keer per nacht verschijnt de zaklamp straal
in ons gezicht, ze komen je slaap onderzoeken.

Ze inspecteren je dromen, geen raam kan er open.
De deuren dragen ons nummer en staan op een
kier

in het gelid.

Verblijf en behandeling in deze kliniek staan in twee derde van de gedichten centraal; de andere gedichten hebben betrekking op de tijd daarna en kunnen

gelden als test of de ontwenning effect heeft gehad. Effect op de drankzucht is er zeker: een hele kelder aan flessen verdwijnt in de container; effect op de relatie met de geliefde ook, al verloopt het proces van herstel moeizaam. Maar hoe zit het met de dichter die (behalve dan even als therapie) niet mocht schrijven, met de notoire eenling die maandenlang zijn karakter heeft moeten verloochenen? Wordt hij weer wie hij voordien was of heeft de kliniek hem voorgoed tot een ander gemaakt? En kan die ander nog dichten?

Een antwoord op die vragen valt pas goed te geven aan de hand van de vorm van de bundel en van de gedichten. Dat geldt bij veel dichtbundels, maar zeker bij die van Nolens, voor wie authenticiteit wordt gekenmerkt door zijn “muzikaal controleerbare toon”. Behalve als weergave van een ontwenningsskuur kan *Opzichtige stilte* worden gelezen als een symfonie in vier delen, waarvan elk deel behalve zijn eigen aandeel in de verhaal-ontwikkeling ook zijn eigen instrumentatie heeft, zijn eigen tempo, zijn eigen dynamiek: de vorm van de gedichten wisselt per deel, evenals de toon en de aangesproken persoon.

Na de knal van het begingedicht is in de eerste twee delen, allebei ‘De kuur’ geheten, steeds een “wij” aan het woord, het collectief waarvan de dichter noodgedwongen deel uitmaakt. Tegenover deze “wij” staat een “u”, waarmee in het eerste deel veelal de achtergelaten buitenwereld wordt toegesproken en in het tweede de dokter en andere behandelaars. In het derde deel, ‘Ontslag’, is een “je” aan het woord die zichzelf toespreekt, in het vierde, ‘Weerzien’, spreekt een “ik” tegen een “jij”, de geliefde. Met de terugkeer bij de geliefde is de dichter ook weer terug bij zichzelf.

Het derde deel speelt in dit proces de rol van een tweede ontwenningsskuur: niet van de aanleiding tot de eerste kuur moet de dichter hier worden verlost, maar van de gevolgen. Dat wordt zelfs zichtbaar in de stijl en de vorm van de gedichten. Waar in de eerste twee delen de brede volzin overheerst, daar wordt de derde gekenmerkt door een staccatostijl van imperatieven. In gedichten met strenge titels als ‘Verhoor’, ‘Ren’, ‘Zwijg’, ‘Verwees’ maakt de dichter zich weerbaar:

Wees vel
over been als het moet.
Mijd markten, de massa, de kassa.
De kunst is lang alleen te zijn
als een zwijgend reisgezelschap
in de woestijn.
Verwees.

In het gedicht waarmee deze afdeling eindigt, figureert Bach als voorbeeld van een kunstenaar die weliswaar schreef met totale inzet, maar die zich daarbij niets aantrok van het rumoer van alledag. Het enige wat op den duur van belang is, is de muzikaal controleerbare toon van zijn eerlijkheid: “Zijn leven nam op het leven/ slaand ons leven de maat./ En iedere slag klonk raak.” Als de dichter erin slaagt zich hieraan te spiegelen, mag ook de tweede ontwenningsskuur geslaagd heten.

Wordt in de eerste twee delen het *inferno* beschreven en in het derde het *purgatorio*, dan mag het vierde gelden als het *paradiso*. Zelfs aan de vorm zou je dat kunnen aflezen. In de eerste drie delen is de dichter onderhevig aan vormdwang: gedichten van telkens zes keer twee regels in ‘De kuur 1’, Perzische kwatrijnen in ‘De kuur 2’. Kenmerkend voor ‘Ontslag’ is een dubbele zandlopervorm: gedichten van drie strofen van elk zeven regels, met een ultrakort begin en einde en een verdikking in het midden.

In deel vier is de dichter van die dwang bevrijd: elk gedicht heeft zijn eigen vorm. Samen geven zij het beeld van een moeizame toenadering tussen de dichter en zijn geliefde, wat culmineert in enkele gedichten die behalve aan eerdere liefdesgedichten van Nolens ook wel doen denken aan schilderijen van Pierre Bonnard: beelden van een vrouw die zich in de spiegel bekijkt en zich voor de spiegel uitkleedt. Een lieflijk beeld dat overigens, net als bij Bonnard, voortkomt uit een duistere achtergrond:

Als zij zich uitkleedt en de spiegel controleert
op blinde vlekken, staat haar oude maakt
geklonken
in dat vierkant, levensgroot, en spreekt voor zich:
het is voor iedereen mijn beurt om dood te gaan.

Nolens is na de toekenning van de Prijs der Nederlandse Letteren bepaald niet op zijn lauweren

gaan rusten. Integendeel. Met *Opzichtige stilte* heeft hij opnieuw blijk gegeven van zijn meesterschap in existentieel bodemonderzoek. In de woorden van een gedicht uit de laatste reeks:

ik zoek naar andere manieren
om altijd hetzelfde te zeggen als toen wij mekaar
leerden kennen.

[...]
probeer
om dichterbij je te komen, al ben ik hier graag
alleen.

Het is na tweeënveertig jaar niet uit te leggen.

Zo gezien is de hellegang in deze bundel vooral een andere manier om liefdesgedichten te schrijven, een vernietiging van leven en dichterschap om te komen tot een nieuw leven en een nieuw dichterschap.

In het laatste gedicht, 'Eurydice', dat een echt afscheidsgedicht mag heten, is het de geliefde die bij haar sterven de dichter aankijkt en zegt: "ik heb je nooit gevraagd/ om na mijn dood als eeuwig paar door het leven te gaan." Het klinkt als de ultieme ontwenningsopdracht: weet dat ook ik je niet claim; wees gerust alleen met jezelf.

AD ZUIDERENT

LEONARD NOLENS, *Opzichtige stilte*, Querido, Amsterdam,
2014, 76 p.
